

Osobit potpis Josipa Županova kao istraživača suvremenoga hrvatskog društva¹

DRAŽEN LALIĆ
Fakultet političkih znanosti, Zagreb
e-mail: drazen.lalic@st.htnet.hr

UDK 316 Županov, J.
Pregledni rad
Primljeno: 13. rujna 2005.

Rad se temelji na ocjeni kako je Josip Županov bio nadasve originalan i istaknut istraživač suvremenoga hrvatskog društva. Autor ustanovljava i obrazlaže šest obilježja Županovljeva sociološkog potpisa: njegovu izrazitu spremnost i sposobnost da u svojim analizama zahvati središnje društvene teme i procese; specifični i plodni odnos Županova prema sociološkoj teoriji; njegovu teorijsko-interpretativnu lucidnost; kritički i racionalni odnos prema oskudici empirijskih podataka vezanih za suvremeno hrvatsko društvo; zanimljivost i atraktivnost tekstova te javnih istupa toga istaknutog sociologa; djelovanje Josipa Županova kao angažiranoga intelektualca. U zaključku rada iznosi se ocjena kako je Josip Županov bio unikatan sociolog te je kao takav znatno pridonio nastojanjima da se objasne i razumiju intenzivne društvene promjene koje su obilježile uzbudljivo vrijeme u kojemu je živio.

Ključne riječi: JOSIP ŽUPANOV, SOCIOLOGIJA, SOCIOLOGIJSKA TEORIJA, EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA U SOCIOLOGIJI, ANGAŽIRANI INTELEKTUALAC, SUVREMENO HRVATSKO DRUŠTVO

Budući da je smrtnost životno pravilo, a bolno spora organizacija rada moj običaj, ima vrlo malo smisla planirati onkraj navedene serije radova na kojima trenutno radim.

Robert K. Merton²

I. Uvodna riječ

Nakon što netko umre, ljudi često požale zbog onoga lošega što su učinili ili, pak, dobrog što su propustili učiniti u vezi s preminulom osobom. Sredinom studenoga prošle godine, kad je hrvatska sociologija pretrpjela izniman gubitak, intenzivno sam žalio zbog jednoga propusta koji mi je nanio znatnu štetu. Posrijedi je stari grijeh: u školskoj godini 1981/82., kao student politologije, uglavnom sam propuštao odlaziti na predavanja profesora Josipa Županova. Tematika predmeta Sociologija samoupravne radne organizacije nije me posebno zanimala, a ni moj prvi dojam o njegovim početnim predavanjima – tada mi je netko dobrototan i iskusan trebao reći kako nipošto ne treba vjerovati prvom dojmu kad je riječ o znanosti i znanstvenicima – nije bio baš povoljan.

Da sam napravio zaista veliku pogrešku, postao sam svjestan već nekoliko godina kasnije kad sam upisao poslijediplomski studij iz sociologije religije i počeo sustavno pratiti istupe sociologa u medijima: fascinirali su me Županovljevi intervjui i tekstovi u tjedniku *Danas* i drugim novinama u kojima je davao lucidne dijagnoze kriznoga stanja društva, razotkrivao bit političkih sukoba, pa i najavio rat kao oblik nastavljanja tih sukoba. Tada, u drugoj polovini osamdesetih, moj je profesor bio pod osobito teškim pritiscima – zaduženi za “optimizam

¹ U ovom se radu predstavlja prošireno priopćenje koje je autor izložio na okruglom stolu “Sociolog kao dijagnostičar društva u promjenama”. Taj je okrugli stol održan 31. ožujka 2005. u Zagrebu, a bio je posvećen prof. dr. Josipu Županovu koji je preminuo krajem 2004. godine.

² Gore navedenom rečenicom glasoviti i iznimno produktivni američki sociolog Robert K. Merton završio je 1981. godine kratku Autobiografsku skicu (nav. prema: Ritzer, 1997:103).

kao opijum za narod”³ nazivali su ga “pesimistom”, “krizologom”, “katastrofičarem” i davali mu druge opasne etikete – ali taj rastom sitan i naizgled plah čovjek nastavljao je izražavati svoju veličinu te znanstvenu i građansku hrabrost.

Krajem osamdesetih počeo sam intenzivno čitati brojne znanstvene radove Josipa Županova; od tada do danas njegove su studije nenadomjestiv dio moga radnog stola. Brojni tekstovi koje je objavio od velike su mi pomoći u provođenju istraživanja i pisanju knjiga i članaka, te u pripremi nastave na predmetu Sociologija hrvatskoga društva (u ispitnu literaturu za taj predmet uvrstio sam dvije njegove knjige) koju nekim čudnim obratom sudbine od 2000. držim upravo na Fakultetu političkih znanosti. Često pomislim kako bi moja predavanja bila kvalitetnija da sam prije gotovo četvrt stoljeća redovito odlazio na predavanja Josipa Županova, kao što sam, primjerice, tada slušao predavanja Ivana Prpića i Jovana Mirića, ili nešto kasnije Srđana Vrcana i Branka Bošnjaka.

Svoje uvjerenje kako je akademik Županov bio i još će dugo biti – jer ga njegovo djelo sasvim izvjesno nadživljuje – jedan od najkvalitetnijih i najpoticajnijih hrvatskih sociologa u nešto više od stoljeća koliko postoji znanost o društvu u Hrvatskoj, temeljim ne samo na tome što je napisao i govorio, nego i na dostupnim (ponajprije na temelju pomnoga čitanja njegovih tekstova) informacijama o tome kako je to činio. Sustavan uvid u cjelinu sadržaja i forme, kao i kod drugih velikih stvaratelja, omogućuje isticanje teze o osobitom sociološkom potpisu, odnosno specifičnom istraživačkom i spisateljskom stilu Josipa Županova. Naime, držim kako je Županov bio nadasve originalan istraživač suvremenoga hrvatskog društva i jedinstven pisac za tu izrazito složenu tematiku vezanih znanstvenih djela. Moguće je uočiti mnoga obilježja osobitosti Županovljeva sociologijskog potpisa. U ovom priopćenju zadržavam se, pak, na šest obilježja koje držim osobito važnima; svoje izlaganje ponajviše temeljim na analizi Županovljeve bibliografije koja je *output* njegova ukupnog djela.

II. Obilježja osobitosti sociološkog potpisa Josipa Županova

1. Prvo obilježje odnosi se na spremnost i sposobnost Josipa Županova da u svojim analizama zahvati središnje teme i procese hrvatskoga društva.

Doista, malo je koji sociolog u Hrvatskoj u posljednjih nekoliko desetljeća imao tako izrazit poriv da se poduhvati ispitivanja ključnih aspekata i problema društvenoga života, te temeljnih društvenih procesa. Nabrojat ću samo neke od tih aspekata, problema i procesa koje je Županov analizirao i o njima pisao te govorio od osamostaljenja Hrvatske do 2004. godine:

– tranzicija i pripadajuće korjenite društvene promjene: u knjizi “Poslije potopa” tranziciju je efektno nazvao “čistilištem” i upozorio: “Ukratko, prvo pravilo mudrosti za zemlje u tranzicije glasilo bi: *treba ponovno otkriti ljudsko društvo*” (Županov, 1995:87);

– socijalni bunt: njegov klasičan esej iz 1994. “Otkucava li moralna bomba?” (nanovo objavljen godinu kasnije u “Poslije potopa” zajedno s tekstom-blizancem “Mit o socijalnoj bombi”) donosi kritiku površnoga, neznanstvenog pogleda na bunt (“...mnogi se zdravorazumski zaključci zasnivaju na neznanju, predrasudama i pogrešnom tumačenju”) (Županov, 1994.). U tim tekstovima precizno je detektirana, na temelju korištenja teorije relativne deprivacije, prevladavajuća (vezana za rasap morala, a ne socijalne teškoće) narav nezadovoljstva građana vlašću HDZ-a u devedesetima koje je kulminiralo na izborima 3. siječnja 2000. (Županov, 1995:112);

– struktura hrvatskoga društva u devedesetima: Županov uočava intenzivno bipolariziranje društvene strukture u tom desetljeću te pripadajuću uspostavu nove političke elite s jedne i pauperiziranje/desubjektiviziranje donjega i srednjega sloja s druge strane (u vezi sa

³ Sintagma “optimizam je opijum za narod” potječe iz knjige “Šala” češkoga književnika Milana Kundera koja je osamdesetih bila bestseller (Kundera, 1984).

srednjim slojem njegove su teze, po mome sudu, bile previše pesimistične, vjerojatno zato što je za osnovni kriterij izabrao onaj socijalno-ekonomski; srednji je sloj u tom razdoblju, po mom sudu, ipak zadržao dio svoga društvenog utjecaja, što se, primjerice, zorno izrazilo 1996. u masovnom protestu zbog pokušaja ukidanja Radija 101 u Zagrebu);

– dominantne vrijednosti u suvremenom hrvatskom društvu i za to vezane promjene u devedesetima: Županov uočava kontroverziju istodobnoga jačanja vrijednosti individualnog utilitarizma (na individualnoj razini), nacionalizma i herojskoga kodeksa (na nacionalnoj razini) i radikalnoga egalitarizma (na socijalnoj razini) (Županov, 1995:172–183);

– opreku između dominantnoga političkoga kapitalizma (prisutnoga po ocjeni Županova još u socijalističkoj Jugoslaviji, što je teza koja moje studente osobito “obara s nogu”) koji je zasnovan na društvenom/državnom vlasništvu te politički lažiranoga fragmentiranog tržištu i (još) slabašnoga poduzetničkog kapitalizma koji je baziran na privatnom vlasništvu i integritetom/konkurentskom tržištu. U toj je opreci ili bizarnoj simbiozi sadržana svojevrsna bit tranzicijskoga gibanja u Hrvatskoj: “Stvoren je modelski dualizam: i dalje je dominantan političko-kapitalistički model, ali starta i poduzetničko-kapitalistički model. Prvi je model, dakako, jači jer se razvijao *sub rosa* u doba socijalizma, dok drugi starta *ab ovo*” (Županov, 2002);

– društveni sukobi: koristeći podjelu konflikata na horizontalne (npr. između etničkih i teritorijalnih zajednica) i vertikalne (npr. između društvenih slojeva) koju je ustanovio francuski sociolog Albert Hirschman, Županov upozorava kako se “...samo vertikalni konflikti mogu rješavati demokratskom procedurom – horizontalni sukobi se ne mogu rješavati “uvođenjem demokracije” (Županov, 2000:23) itd.

Već te teme tekstova Josipa Županova (nemam prostora za daljnje nabranje) potvrđuju kako je on bio sociolog koji je “hvatao bika za rogove” – imao je razvijen instinkt za odabiranje upravo onih tema koje imaju odsutnu društvenu važnost, te izražavao sposobnost da pronikne u samu bit društvenih pojava i procesa koje je u tom sklopu analizirao.

2. Drugo obilježje vezano je za specifični način na koji se Županov odnosio prema sociološkoj teoriji i koristio teorijske spoznaje.

Barem u posljednjih dvadesetak godina svoga profesionalnog djelovanja on nije bio (izrazitije) vezan ni za jednu teorijsku orijentaciju u sociologiji, već je od (elemenata) tih orijentacija uzimao ono što mu je bilo “hranjivo” za interpretiranje društvenih pojava i obilježja. Tako su u njegovim tekstovima uočljivi kako pojmovi i sintagme koje proistječu iz strukturalnoga funkcionalizma (primjerice, *social glue*, društvena integracija i slično) tako i oni iz konfliktne teorijske orijentacije (klasa, društvena kriza...).

Po svemu sudeći, on je bio izrazito skeptičan prema shvaćanju sociološke teorije kao jedinstvenoga, sveobjašnjavajućeg i pravolinijskog načina promišljanja društvenih zbivanja: “Naime, u sociologiji nema kumulativnog razvoja teorije: svaki viđeniji sociolog započinje s vlastitom teorijom, on ne zida na teorijama koje su mu prethodile (...) Istina, nakon duljeg vremena mogu se i neki stari modeli ponovo pojaviti donekle 'reciklirani' (...)”.⁴ Takav, po mnogo čemu postmoderan, odnos prema teoriji jasno je, primjerice, došao do izražaja u Županovljevoj “rehabilitaciji” stare teorije relativne deprivacije pri minucioznom analiziranju naravi socijalnoga bunta u Hrvatskoj sredinom devedesetih (Županov, 1994).

⁴ Županovljevi skepticizam prema nekoj jedinstvenoj i sveobjašnjavajućoj teoriji postao mi je jasniji kad sam pročitao ocjenu stanja društvene teorije koju je 1998. dao Noam Chomsky: “Mnogo toga što ljudi nazivaju teorijama u društvenim znanostima (u teoriji književnosti ili u nekim drugim društvenim znanostima) u stvari je smućenost. Osobno ne znam ni za jednu koja bi išla dovoljno duboko, a da bi je se moglo predstaviti na vrlo jednostavan način i tako da joj principi ostanu jasni i vidljivi. Živimo u vremenu u kojem se stručnom znanju pridaje velik ugled. Na ljudima leži velika odgovornost da ne tvrde više od onoga što mogu dokazati. Ako tvrdiš da imaš teoriju koja iz netrivialnih principa izvodi neočekivane zaključke, daj da to vidimo.” (Barsamian, Chomsky, 2002:34).

Županov je shvaćao teoriju kao oruđe za analizu društvene zbilje, a ne kao neki "provizorni gotovi proizvod" i cjelovit "konceptualni okvir".⁵ Svoje specifične teorijske slagalice on je ponajviše pravio od raznovrsnih teorija srednjega dometa, pri čemu je zasigurno polazio od plodnih naputaka (djela) Roberta K. Mertona: "Ta, da tako kažemo, "mertonovska" značajka Županovljeva pristupa – a to znači kombinacija teorije i empirije i orijentacija na teorije srednjega dometa – može služiti kao uzor svakome sociološkom poduhvatu." (Fanuko, 1996).

3. Treće obilježje osobitosti toga sociološkog potpisa odnosi se na **Županovljevu teorijsko-interpretativnu lucidnost**.

Glasovita teza o egalitarnim sindromom određenoj "koaliciji" politokracije i radničke klase (kojom je objasnio zašto unatoč ekonomskoj i društvenoj krizi nije dolazilo do socijalnih nemira u bivšoj Jugoslaviji) samo je jedan od primjera te lucidnosti (Županov, 1969.). Lako je uočiti i druge upečatljive primjere za to: ocjena društvene biti socijalističkoga samoupravljanja kao sociokulturnoga hibrida revolucionarno-karizmatičke elite i agrarno-seljačkoga tradicionalizma (Županov, 1995); detekcija i opis suprotnosti između političkoga i poduzetničkoga kapitalizma u samostalnoj Hrvatskoj (Županov, 2002a); kritika vladajuće političke elite devedesetih koja je autoritarnim sredstvima provodila dezindustrializaciju, descijentizaciju i retradicionalizaciju (Županov, 1995); teza o održanju društvene vrijednosti radikalnoga egalitarizma u nas devedesetih (Županov, 1995) itd.

Pritom treba istaknuti važnost Županovljeva multidisciplinarnoga pristupa proučavanju društvene stvarnosti: nije se zatvarao u okvire sociologije, nego je usto često koristio teorijske i empirijske doprinose drugih znanstvenih disciplina. Pri plodnom korištenju takvoga pristupa u svakom slučaju mu je pomagalo to što je diplomirao pravo, doktorirao na Ekonomskom fakultetu (u Ljubljani), radio na Ekonomskom institutu (u Zagrebu), usavršavao se u SAD-u na području socijalne psihologije industrije, te dugo predavao na zagrebačkom Fakultetu političkih znanosti.

Županov se osobito spremno utjecao teorijskom uvidu i izražavao svoju lucidnost kad je bio sučeljen (što se događalo često) s nedostatkom empirijskoga materijala koji bi precizno opisivao društvenu zbilju. Pitajući se što profesionalni sociolog treba učiniti u situaciji kad su podaci nesistematski ili anegdotalni, te kad nema komparativne analize s empirijskim podacima iz drugih zemalja, Županov je odgovorio: "Može pokušati sagledati postojeće informacije, ma koliko one bile nepotpune i nesistematske, u sociološkoj perspektivi, oslanjajući se pritom na sociološku teoriju." (Županov, 2000:22).

4. Četvrto obilježje osobitosti moguće je izraziti ocjenom kako se **Županov i kritički i racionalno odnosio prema, u nas često prisutnoj, oskudici empirijskih podataka potrebnih za valjano ispitivanje društvenoga života u nas**.

Na početku svoga poticajnog predgovora studiji "Mladi uoči trećega milenija" on je zamolio čitatelja da pokuša zamisliti kako bi izgledao sociološki atlas (mapa) današnje Hrvatske i odmah potom prezentirao kako on vidi tu "mapu" koja ga je asocirala na onu Antarktike: "Hrvatska ne bi odgovarala baš kompaktnoj bijeloj plohi, nego više velikim bijelim mrljama, pa bi njezin reljef bio tek djelomično vidljiv. Što bi značile te mrlje? One bi bile društveni fenomeni o kojima nemamo nikakvih znanstvenih empirijskih podataka ili ih imamo vrlo malo" (Županov, 2002:9). Na drugom mjestu on je pitanje raspolaže li hrvatska sociologija barem minimalnim kvantumom podataka nazvao retoričkim i upozorio kako je "takvih podataka relativno malo, a o nekim važnim pitanjima nemamo nikakvih važnih podataka" (Županov, 2000:22).

⁵ U uvodu svoje knjige "Sociologijska teorija: što je pošlo krivo?" Nicos Mouzelis ističe plauzibilnost Althusserova razlikovanja teorije kao provizornoga gotovog proizvoda, tj. konceptualnog okvira (*Generalities II.*) i teorije kao oruđa/sredstva, odnosno supstantivne teorije (*Generalities III.*) (Mouzelis, 2000:19–20).

No, on nije previše zdvajao nad tim nedostatkom (čiju je uvjetovanost prilično dobrohotno spram mnogih inertnih kolega ponajviše tumačio samocenzurom znanstvenika u socijalističkoj Hrvatskoj i “financijskom sušom” u ratnim devedesetima), već je tražio za podacima gdje god je stigao, ističući kako se oni mogu naći u nevladinim organizacijama, u medijima, pa i dobiti osobnim zapažanjima. Rezultat: brojni njegovi tekstovi pršte od zanimljivih podataka koji često nisu bili ni cjeloviti ni sustavno prikupljeni, zbog čega neke njegove teze “vise”, tj. nisu izvedene do kraja. Ipak, ti ga nedostaci uglavnom nisu sprečavali da lucidno i utemeljeno generalizira, te da svoje sociološke uvide često prezentira javnosti (objavio je otprilike 300 znanstvenih i stručnih tekstova). Time je dao veliki doprinos suzbijanju krize znanosti u društvu u Hrvatskoj, te predložio jedan od učinkovitih načina suzbijanja te krize koja je u našoj sociologiji prisutna već neko vrijeme.

5. Peto obilježje je moguće sagledati u **istinskoj zanimljivosti pa i atraktivnosti Županovljevih tekstova te njegovih raznovrsnih javnih istupa.**

Rezultate svojih analiza prezentirao je u popperijanskoj maniri: pisao je i govorio jasno; bio je razumljiv ne samo sociolozima i drugim znanstvenicima, nego i tzv. običnim ljudima.⁶ Mnogi njegovi radovi i govori bili su izuzetno medijski atraktivni, i to zbog tri osnovna razloga.

Prvi se odnosi na činjenicu kako je Županov bio veliki majstor riječi. Njegovi tekstovi pisani su lijepim stilom, te obiluju zvučnim pojmovima i sintagmama. Malo je koji sociolog u Hrvatskoj imao tako privlačne naslove svojih knjiga i članaka kao Županov: “Poslije potopa”, “Od komunističkoga pakla do divljega kapitalizma”,⁷ “Otkucava li moralna bomba?”, i slične.

Drugi razlog tiče se odabira tema u vezi s kojima je nastupao u javnosti. Bio je svjestan kako se u uvjetima uspostave kapitalizma kao novoga sustava intelektualci htjeli – ne htjeli moraju prilagoditi novoj medijskoj stvarnosti kako bi bili zapaženi. U jednom od svojih posljednjih intervjua čak je rekao: “Morate nečim jako zaškakljati javnost da bi ljudi za vas uopće znali. A zaškakljati ih možete temama kojima ih škakljaju tržišni listovi – stvorite situaciju škandala, afere, i onda ljudi to gutaju. Ne vidim preveliki prostor za intelektualce” (Županov, 2003).

Treći razlog vezan je za često prisutnu personalizaciju njegova pisanja i drugih javnih istupa. Svoje teze nerijetko je ilustrirao primjerima iz svoga života, a napisao je i iznimno zanimljivu sociološku studiju o NOB-u u kojoj je osobno iskustvo umješno koristio kao “mjerni instrument” za analiziranje toga rata te pripadajuću dekonstrukciju ne samo legende nego i antilegende o partizanskoj borbi (Županov, 1998). Time je znatno pridonio uređenju svoga, i ne samo svoga, “grobља uspomena” te omogućio drugima, ponajprije mladima, da pohode to “grobље”.⁸ Upravo se u takvoj personalizaciji posebno zorno izrazila razvijena Županovljeva “sociološka imaginacija”, kako je tu imaginaciju odredio C. Wright Mills.⁹

⁶ Karl R. Popper je upozorio kako intelektualac ima “sasvim posebnu odgovornost” zbog koje je “svojim bližnjima dužan pokazati rezultate svojih studija na najjednostavniji i najskromniji način. (...) Tko stvari ne može izreći jednostavno i jasno, taj neka šuti i radi dalje sve dok ih ne uspije jasno izreći” (Popper, 1996).

⁷ U jednome intervjuu Županov je istaknuo kako on nije autor termina “divlji kapitalizam”, već je to papa Ivan Pavao Drugi (Županov, 2003).

⁸ Knjigu “Zaboravljeni rat. Sociologija jednoga sjećanja” Županov završava u svome stilu: “Ako je politička i društvena povijest (*social history*) “grobље aristokracije” kako bi lapidarno rekao Vilfredo Pareto, onda je individualna povijest grobље uspomena. U tom smislu čitatelj valja shvatiti ovu knjigu kad je pročita. Ona nema drugih razloga ni ambicija” (Županov, 1998:172).

⁹ C. Wright Mills je pod sociološkom imaginacijom podrazumijevao sposobnost prožimajućega proučavanja pojedinačnih sudbina i strukture društva, te se zalagao da sociolozi ispituju biografije pojedinaca u kontekstu društvene povijesti (Mills, 1959).

6. Naposljetku, šesto obilježje osobitosti sociološkoga potpisa Josipa Županova moguće je sažeti u dvije riječi: **angažirani intelektualac**.

U politički i društveno uglavnom izrazito nestabilnom razdoblju od sredine sedamdesetih do pred njegovu smrt Županov je bio jedan među tek nekoliko ljudi od misli u nas za koje se u javnosti nesumnjivo vezao taj atribut. Njegova angažiranost ogledala se s jedne strane u davanju utemeljenih dijagnoza nezavidnoga društvenog stanja (npr. u ocjeni s kraja sedamdesetih i početka osamdesetih kako se bivša Jugoslavija nalazi u dubokoj društvenoj krizi) u vremenima kad je takvo dijagnosticiranje bilo poprilično rizično za onoga koji ga je poduzeo. S druge strane, akademik Županov je nerijetko predlagao konkretne društvene promjene (primjerice, upravo početkom osamdesetih je među prvima, neki su čak napisali – prvi, zagovarao uvođenje tržišnoga gospodarstva)¹⁰ ili, pak, trezveno analizirao moguće mjere javne politike usmjerene suzbijanju nekih teških društvenih problema, npr. depopulacije u Hrvatskoj i Srbiji (Županov, 1995).

Posebnost javnoga angažmana intelektualca Županova bila je i u tome što se on kadšto usudio anticipirati buduća kretanja u društvu, čega se klonila i još uvijek se kloni velika većina sociologa i drugih znanstvenika u Hrvatskoj. U svojim znatiželjnim “pogledima u kristalnu kuglu” slijedio je tehniku starih futurologa koja se sastojala “...u linearnoj ekstrapolaciji postojećih trendova, uz pretpostavku da će se oni nastaviti i u budućnosti nepromijenjeni” (Županov, 1995:220). Valjan odgovor na pitanje koliko je Županov ukupno bio uspješan u takvim “prognozama” dat će vrijeme, ali vrijedi upozoriti kako su se neki njegovi “pogledi u kristalnu kuglu” pokazali jasnima i upozoravajućima, primjerice onaj iz rujna 1989. kad je precizno najavio 1991. kao “godinu raspleta” problema socijalističke Jugoslavije i ocijenio kako ta zemlja ima slabiju perspektivu nego Poljska: “S vrlo velikom vjerojatnošću možemo očekivati regresiju i represiju. Na koji način će se to dogoditi, teško je reći. Sigurno je samo da će biti u mnogo drukčijem obliku nego što je bilo u Poljskoj; zbog višenacionalne heterogenosti Jugoslavije. Ne ulazim u to kako će se to dogoditi, ali dogodit će se. I to čak dosta brzo. Ako ne ova, a ono će iduća godina sigurno biti “godina raspleta” (Županov, 1989).¹¹

III. Riječ na kraju

Na kraju ovoga priopćenja podsjećam na klasifikaciju sociologa u Hrvatskoj koju je u svome predgovoru Županovljevoj knjizi “Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma” skicirao Ivan Rogić. Pisac toga predgovora razlikuje tri skupine sociologa: u prvoj su “svjetonazorski” aktivisti s povremenim “posudbama” politički; u drugoj su “pisci knjiga najčešće po shemi: pročitati sto knjiga pa napisati sto i prvu”, koji su “odradili 'rudarski' posao na oblikovanje edukacijske osnove moderne sociologijske struke u Hrvatskoj”; treću skupinu čine “sociolozi-istraživači” koji su “oslonjeni na epistemologijske mreže teorija srednje razine”. Rogić smatra Županova “vršnim” pripadnikom te skupine koja je “za zbilja oblikovala 'tvrdi' znanat sociologa u hrvatskom društvu” (Rogić, 2002:5). Iako mislim kako Rogićeva klasifikacija ima nekoga smisla, Josipa Županova ne bih vezao ni za jednu skupinu, pa makar to bila skupina profesionalnih, ozbiljnih istraživača društva. Naime, Županov je po mome, i ne samo po mome, mišljenju bio *one of a kind* – unikatni sociolog koji je “proživljavao ono isto iskustvo koje nose tragači velikih otkrića i novih svjetova” (kako se izrazio Zvonko Lerotić u riječi na njegovu pogrebu).

¹⁰ *In memoriam* Josipu Županovu u Jutarnjem listu imao je naslov: “Županov je prvi zagovarao tržišno gospodarstvo” (Vurušić, 2004).

¹¹ Da je poljska privreda posljednjih godina puno uspješnija od hrvatske pokazuju podaci prema kojima su poduzeća u Poljskoj nakon ulaska u EU utrostručila dobit koja je u 2004. iznosila 14,5 milijardi eura, što iznosi sedam posto bruto domaćeg proizvoda te zemlje (Trkanjec, 2005).

Županov je živio i radio u vremenu snažnih političkih i društvenih promjena, od kojih mnoge nije lako doživljavao. Kao znanstvenik se jako trudio politička i društvena zbivanja promatrati “kao prirodne procese koje treba racionalno shvatiti i objasniti, bez emocija”; istodobno je priznavao neki svoj “emocionalni skojevski naboj” (Županov, 1989). Većinu tih zbivanja je na ovaj ili onaj način problematizirao u svojim tekstovima: Narodnooslobodilački rat (što ga je u naslovu svoje knjige sociološko-analitičkih sjećanja pomalo neopravdano – barem nas različiti mitovi, odnosno oni koji se koriste tim mitovima, često i traumatično podsjećaju na zbivanja u prvoj polovini četrdesetih – nazvao “zaboravljenim”); utopijsko konstruiranje socijalističkoga samoupravljanja u razdoblju od pedesetih do sedamdesetih; propast te utopije u osamdesetima (Županov je dao nadasve jednostavno i istinito objašnjenje te propasti: samoupravni socijalizam nije zadovoljio osnovne potrebe ljudi); ekonomsku i društvenu krizu u istom i slijedećem desetljeću (Županov je devedesetih bio jedan od rijetkih koji su u javnosti koristili pojam društvene krize za označavanje dubokih i teških socijalnih teškoća koje su upravo tada eskalirale); ratni rasap SFRJ i uspostavu hrvatske samostalnosti u prvoj polovini devedesetih; tranzicijske procese te nemuš i kontroverzan način uvođenja kapitalizma u posljednjih četrnaest godina, i druga. Nedvojbeno, Županov je znatno pridonio sagledavanju te objašnjenju i razumijevanju društvenih procesa koji su stajali ili još uvijek stoje u pozadini tih zbivanja.

U slučaju Županova zorno se pokazalo kako stara židovska kletva “Da Bog da živio u zanimljivom vremenu” nema negativnu konotaciju za profesionalni život rasnoga sociologa: autor “Marginalija o društvenoj krizi”, “Poslije potopa” i drugih nenadomjestivih studija upravo je u uzbudljivome vremenskom kontekstu, i zbog toga konteksta, dao ono najbolje od sebe.

LITERATURA

- Barsamian, David, Chomsky, Noam (2002) **Propaganda i javno mišljenje**. Zagreb: V.B.Z.
- Fanuko, Nenad (1996) Recenzija knjige Poslije potopa. *Revija za sociologiju*, Zagreb, vol. 27., br. 3–4.
- Kundera, Milan (1984) **Šala**. Zagreb: Znanje.
- Mills, C. Wright (1959) **The Sociological Imagination**. New York: Oxford University Press.
- Mouzelis, Nicos (2000) **Sociologijska teorija: Što je pošlo krivo? Dijagnoza i pomoć**. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Popper, Karl R. (1996) **In Search of the Better World**. London: Routledge.
- Ritzer, George, (1997) **Suvremena sociologijska teorija**. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Rogić, Ivan (1995) Predgovor knjizi Poslije potopa, u Županov, Josip, **Poslije potopa**. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Vurušić, Vlado (2004) Županov je prvi zagovarao tržišno gospodarstvo. *Jutarnji list*, Zagreb, br. od 15. studenoga.
- Trkanjec, Željko (2005) Poduzeća u Poljskoj nakon ulaska u Europsku uniju utrostručila profit. *Jutarnji list*, br. od 29. ožujka.
- Županov, Josip (1969) Egalitarizam i industrijalizam. *Naše teme*, Zagreb, br. 3.
- Županov, Josip (1983) **Marginalije o društvenoj krizi**. Zagreb: Globus.
- Županov, Josip (1987) **Sociologija i samoupravljanje**. Zagreb: Školska knjiga.
- Županov, Josip (1989) Može biti gore. Intervju vodio Milan Jajčinović. *Danas*, Zagreb, br. od 5. rujna.
- Županov, Josip (1990) Integralno samoupravljanje – konac jedne utopije, u **Modernost i modernizacija**. Prir. Rade Kalanj. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Županov, Josip (1994) **Otkucava li moralna bomba?** Erasmus, Zagreb, br. 9.
- Županov, Josip (1995) **Poslije potopa**. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Županov, Josip (1998) **Zaboravljeni rat. Sociologija jednog sjećanja**. Zagreb: Irida.

- Županov, Josip (2000) Diskusija na okruglom stolu Hrvatska između demokracije i političkog nasilja, u **Hrvatska između demokracije i političkog nasilja**. Zagreb: Građanski odbor za ljudska prava.
- Županov, Josip (2002) **Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma. Odabrane rasprave i eseji (1995–2001.)** Zagreb: Sveučilišna naklada.
- Županov, Josip (2002) Predgovor knjizi Mladi uoči trećeg milenija, u Vlasta Ilišin i Furio Radin (ur.) **Mladi uoči trećeg milenija**. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Županov, Josip (2003) Pojmovi desno i lijevo više ništa ne znače. Intervju vodili Stjepan Šulek i Ivan Jindra. **Hrvatsko slovo**, Zagreb, br. od 14. veljače.

OUTSTANDING QUALITY OF JOSIP ŽUPANOV AS A RESEARCHER OF CONTEMPORARY CROATIAN SOCIETY

DRAŽEN LALIĆ

Faculty of Political Science Zagreb

The article is grounded on the assessment that Josip Županov was above all original and distinguished researcher of contemporary croatian society. The author establishes and elaborates six features of Županov's sociological work: his expressed readiness and capability to absorb in his analyses core social themes and processes; Županov's specific and productive relation towards sociological theory; his theoretical interpretative lucidity; his critical and radical approach to the scarciness of empirical data on contemporary croatian society; interestingness of articles and public statements of that distinguished sociologist; achievements of Županov as societally engaged intellectual. The article conclude with the overall statement that Josip Županov was unique sociologist and as such has strongly contributed to explaining and understanding of the intensive societal changes that marked the exciting times he lived through.

Key words: JOSIP ŽUPANOV, SOCIOLOGY, SOCIOLOGICAL THEORY, EMPIRICAL RESEARCH IN SOCIOLOGY, SOCIETALLY ENGAGED INTELLECTUAL, CONTEMPORARY CROATIAN SOCIETY